

УДК 94(477) «1803/1907»908

СТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ НАВКОЛО ОДЕСИ НА ПОЧАТКУ ХІХ ст. : ГРОССЛІБЕНТАЛЬ, КЛЯЙНЛІБЕНТАЛЬ ТА ЛЮСТДОРФ

В статті досліджується створення німецьких колоній навколо Одеси в ХІХ ст. Розглядається їх роль, становище та розвиток протягом періоду існування. Основний акцент був зроблений на опис діяльності колоній.

Ключові слова: колонії, Одеса, Гросслібенталь, Кляйнлібенталь, Люстдорф, округ.

Україна – багатонаціональна держава. На її території проживає більше ста націй і народностей, і всі вони мають право на збереження своєї історії і культури. Більше двохсот років назад з різних німецьких князівств на пустуючі землі Причорномор'я за запрошенням російського уряду переселились німці. 4 грудня 1762 р. Катерина II ініціювала звернення до всіх іноземців, за виключенням євреїв, закликаючи до переселення на територію вже Російської імперії [5, с. 10]. Однак воно не містило конкретних пропозицій щодо гарантій для переселенців. Тому 22 червня 1763 року був виданий спеціальний маніфест, в якому визначалися права й пільги для майбутніх переселенців, й було дозволено вільно селитися в нових степових володіннях [4, с. 20]. У першу чергу це були свобода віросповідання, можливість будувати свої церкви і містити пасторів, звільнення від військової повинності, виділення великих земельних ділянок, пільги з виплати боргів і податків.

Мета даної статті – дослідження створення німецьких колоній навколо Одеси в ХІХ с. в рамках вивчення іноземної колонізації південноукраїнських земель.

Подібна тематика знайшла своє відображення в доповідях українських, російських, німецьких учасників на різних конференціях, присвячених німецькомовному населенню на території колишнього Радянського Союзу і не тільки. Так у 2003 році в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова проходила конференція «Історія німців у Причорномор'ї та німецько-українські відносини», якою відмітили 200-річчя з дня переселення німців на південь України [8]. Схожа конференція пройшла й в Геттінгені (Німеччина). Доповіді ввійшли до збірнику, науковим редактором якого була Ельвіра Плеська-Зебольд, що приділила багато уваги вивченню Причорноморських німців. Завдяки плідній праці з архівними документами вона описує майже всі сфери життєдіяльності, їх участь в економічному, політичному, культурному житті регіону.

Перша партія так названих «рейнських» колоністів, що була набрана комісіонерами Циглером і Шуртером, відправилась з Ульма до Одеси (27 сімей, 110 чоловік) 3 червня 1803 року [11, с. 65]. Для заснування нових колоній в Херсонській, Катеринославській і Таврійських губерніях наказувалось обирати місця, що найбільше наближені до портів, для того щоб переселенці могли збувати свою продукцію. Таким портом в Одеському повіті була назначена Одеса.

Прибувавших з Німеччини колоністів на перший випадок селили саме в Одесі [9, с. 96]. Навколо міста був створений Гросслібентальський округ. До 1826 року його колонії знаходились на території Тираспольського повіту Херсонської губернії. З утворенням Одеського повіту (1826 р.) колонії Гросслібентальського округу ввійшли до його складу, за винятком колоній Раштадт і Мюнхен, які залишилися в Ольвіопольському повіті [10].

В заснованій поблизу Одеси протягом 1803-1804 рр. колонії Гросслібенталь, згідно контрольним спискам, проживали сім'ї, що вийшли головним чином з Вюртембергу, потім з Рейнської Баварії,

Ельзасу, Пруської Польщі та Саксонії. Сюди прибула наступна кількість сімей; 1803 р. – 219, 1804 р. – 27, 1805 р. – 4, 1817 р. – 24. Таким чином, прибуло всього 274 сім'ї.

За релігійним віросповіданням колонія була євангельською. В ній були збудовані 2 євангельсько-лютеранські церкви, 2 школи, фельдшерський пункт. В колонії діяли паровий млин і цегляно-черепично-гончарно-кафельний завод.

В колонії Кляйнлібенталь (заснована в 1804 р., католицька) проживали вихідці з Ельзасу, Пфальцу і Баварії. Поступали вони сюди наступним числом сімей : 1803 р. – 2, 1804 р. – 48, 1805 р. – 20, 1807 р. – 1, 1808 р. – 4, 1809 р. – 7. Всього – 82 сім'ї.

В колонії Люстдорф (заснована в 1804 р., євангельська), що стала згодом відомою як прекрасне місце для літнього відпочинку, згідно контрольному списку (1816 р.), проживали 49 сімей, прибувавших з Вюртембергу, і окремі сім'ї – з Бадену і Ельзасу.

Процес створення нових колоній в околицях Одеси відбувався швидко. Колонії входили до складу так званого Одеського «водворення».

Назви відображали особливості місцевості, де розташовувалась колонія (Гросслібенталь, Кляйнлібенталь). Перейменування німецьких поселень до кінця XIX ст. було порівняно рідкісним. В кінці XIX ст. вони були пов'язані з бажанням увічнити імена членів імператорської сім'ї. Так були перейменовані поселення Лібентальської волості і сама волость. З'явилися назви: Маріїнське (Гросслібенталь) – в честь вдови імператриці Марії Федорівни, Ксенівка (Кляйнлібенталь) – в честь великої княжни Ксенії Олександрівни. Люстдорф було перейменоване в Ольгиніне. Волость почала називатися Маріїнською.

В нових географічних і кліматичних умовах (безлісся, недостатньої кількості вологи, вітрів і холодної зими) німцям прийшлося освоювати методи опрацювання цілини, боротися з саранчею, вовками, зміями і ховраками; удосконалювати землеробські знаряддя і будувати будинки, використовуючи незвичні місцеві будівельні матеріали. Завдяки застосуванню інтенсивних методів введення сільського господарства, в тому числі землеробської техніки, а також сприятливому географічному

положенню, вже на рубежі XIX-XX ст. Люстдорф став економічно процвітаючим селом, відомим морським курортом.

Основним заняттям його мешканців було городництво, виноградарство, виноробство та рибальство. В окремих колоніях городництво перетворилося в найбільш прибуткове заняття, наприклад, в поселенні Кляйнлібенталь [6, с. 28]. Продукція продавалась в Одесі. Були розвинені ремесла й промисловість. Майже в кожному селі були розвинуті ткацький, столярний, маслобійний, ковальський та інші промисли. Деякі колонії ставали центрами окремих промислів в повітах. Наприклад, Гросслібенталь був центром гончарного, ковальського промислів і виготовлення німецьких візків [1, с. 80].

На Півдні України добре зарекомендували себе колоністські центральні школи, в яких здійснювалась підготовка вчителів для церковних шкіл в колоніях. Вони виникали в різний час. Наприклад, в 1880 р. в краю було всього 10 таких шкіл, з них в Херсонській губернії: в Гросслібенталі (60 учнів) і в Страсбурзі Кучурганського округу (28 учнів). В 1880 р. в Гросслібенталі на пожертвування К. Фріша був заснований притулок для фізично неповноцінних дітей і притулок для сиріт.

Колонії навколо Одеси відомі ще й тим, що з ними пов'язаний перший сільський трамвайний маршрут не тільки в німецьких колоніях, а й в Російській імперії. Враховуючи вигідне положення Люстдорфу в курортній зоні, 9 серпня 1907 р. був відкритий рух електричного трамваю. Навіть сьогодні існує маршрут трамваю № 29 – Одеса – Люстдорф. В Люстдорфі розташовувалась також кабельна станція знаменитого Індо-Європейського телеграфу, створеного в 1868 р. В колонії знаходились вітряний млин, пристань для судів, 6 маленьких і 5 великих магазинів, парк Відпочинку та розваг, Люстдорфське будівельне товариство «Фібігер і К» [1, с. 83].

Таким чином, вигідне географічне розташування німецьких колоній навколо Одеси та плідна діяльність переселенців дали змогу швидко розвиватись поселенням в різних напрямках й займати передові позиції серед інших населених пунктів.

**СОЗДАНИЕ НЕМЕЦКИХ КОЛОНИЙ ОКОЛО
ОДЕССЫ В НАЧАЛЕ XIX В. : ГРОССЛИБЕНТАЛЬ,
КЛЯЙНЛИБЕНТАЛЬ И ЛЮСТДОРФ**

В статье исследуется создание немецких колоний около Одессы в XIX в. Рассматривается их роль, положение и развитие в течение периода существования. Основной акцент был сделан на описание деятельности колоний.

Ключевые слова: колонии, Одесса, Гросслибенталь, Кляйнлибенталь, Люстдорф, округ.

Solovyova S. S.

**THE CREATION OF THE GERMAN COLONIES NEAR
ODESSA IN THE EARLY NINETEENTH CENTURY :
GROSSLIBENTAL, KLEINLIEBENTAL AND LUSTDORF**

This article examines the creation of the German colonies around Odessa in the XIX century, Considers their role, position and development during the period of existence. The main emphasis was placed on description of the activities of the colonies.

Key words: colony, Odessa, Grossliebental, Kleinliebental, often district.

Джерела та література

1. Зарічук В. Нариси з історії та культури німців Причорномор'я / Валерій Зарічук. – Одеса : Астропринт, 2012. – 174 с.
2. Клаус А. Наши колонии. Опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России – Санкт-Петербург: типография В.В. Нусвальта, 1869.
3. Материалы для оценки земель Херсонской губернии. – Херсон: тип. Ващенко, 1883. – Т. 2 : Одесский уезд

- (статистико-экономическое описание). – 385 с.
4. [О дозволении всем иностранцам, в Россию въезжающим, поселяться в которых губерниях они пожелают и о дарованных им правах]: Манифест Екатерины II от 22 июля 1763 г. // Немцы-колонисты в Век Екатерины / Составители Е. Е. Лыкова, М. И. Осекина. М.: «Древлехранилище»; Общественная академия наук российских немцев, 2004. – С. 19-28.
 5. [О позволении иностранцам выходить и селиться в России]: Манифест Екатерины II от 4 дек. 1762 г. // Немцы-колонисты в Век Екатерины / Составители Е. Е. Лыкова, М. И. Осекина. М.: «Древлехранилище»; Общественная академия наук российских немцев, 2004. – С. 10.
 6. Плесская Э. Г. Немцы Причерноморья / Эльвира Германовна Плесская. – Одесса: Астропринт, 2008. – 136 с.
 7. Плесская-Зебольд Э. Г. Одесские немцы. 1803-1912: научно-популярное издание / Эльвира Германовна Плесская-Зебольд. – Одесса.: Изд. «ТЭС», 1999. – 520 с.
 8. Плесская-Зебольд Э. Г. Причерноморские немцы: жизнь и деятельность в Одессе и регионе. Выставка, посвященная 200-летию основания Одессы [Электронный ресурс] / Эльвира Германовна Плесская-Зебольд. – Одесса, 1994. – Режим доступа до ресурсу: <http://собор.narod.ru/txt/odessa/dutch.html>
 9. Плесская Э.Г., Красюк А. И. Из прошлого немецких колоний на Юге Украины.– Одесса, 1994
 10. Список населённых мест Херсонской губернии. – Херсон: Типография Губренского правления, 1896.
 11. Шевчук Н. А. Немцы на юге Украины (1803-1917) / Николай Андреевич Шевчук // Причерноморские немцы в жизни и деятельности г. Одессы и региона 1803-2003. – Одесса: Астропринт, 2003. – 254 с.